

مقدمه

یکی از عناصر اساسی و مهم نظام تعلیم و تربیت، معلم است. بدون وجود معلم، نظام تعلیم و تربیت با بهترین امکانات و برنامه‌ها راه به جایی نخواهد برد؛ البته معلمی که به پایه دانشی برای تدریس درس خود مسلح و مجهز باشد، فرقی نمی‌کند معلم ریاضی باشد یا تربیت‌بدنی. برای حفظ جایگاه مهم معلمی و اثربخشی حداکثری، بهره‌مندی از پایه دانشی برای تدریس شرط لازم است. در این مقاله سعی خواهد شد ضمن ارائه تعریفی از پایه دانشی و سطوح آن برای تدریس درس تربیت‌بدنی، به ویژگی‌های یک معلم متخصص تربیت‌بدنی اشاره شود.

کلیدواژه‌ها: پایه دانشی، دانش بیانی، دانش عملی، دانش مشروط

پایه دانشی و سطوح آن

با پذیرش این فرض که تعریف کامل و مورد قبول همگان برای پایه دانشی وجود ندارد و

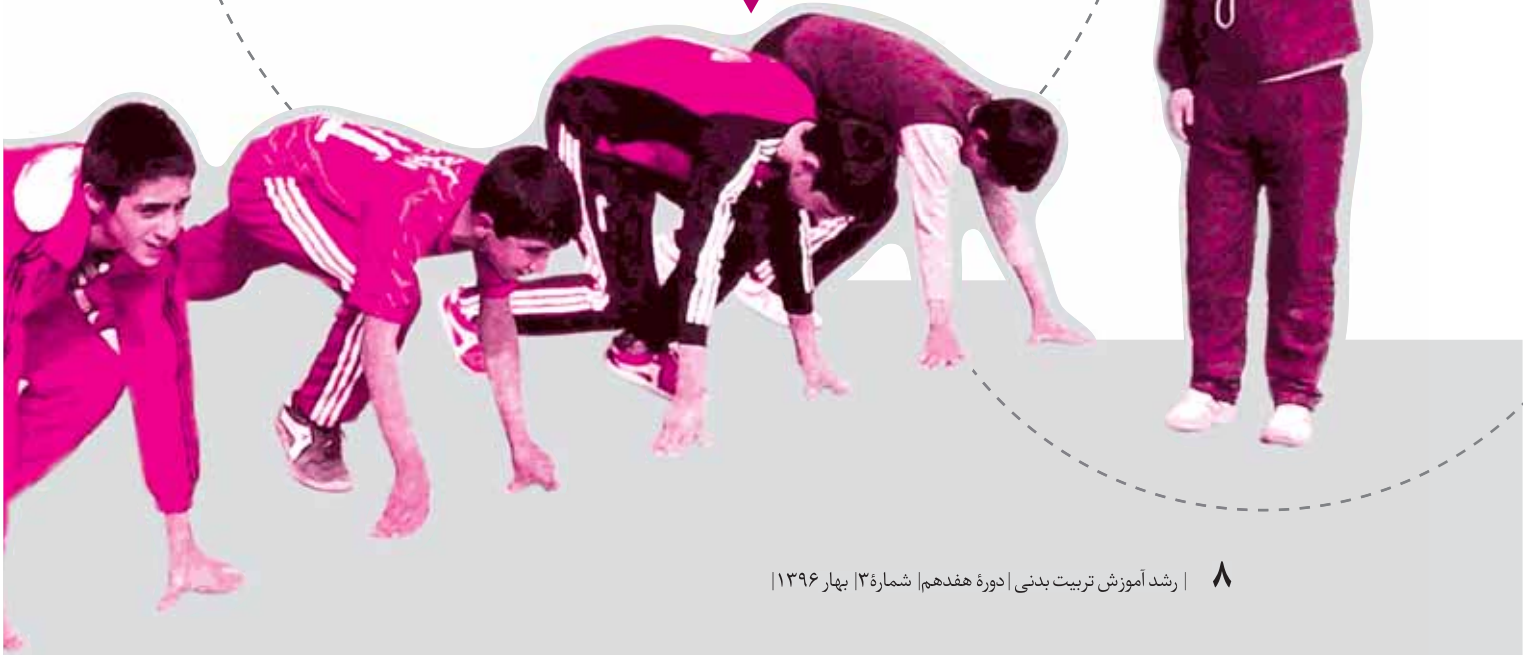
سال‌هاست برای دستیابی به چنین تعریفی تلاش می‌شود، پایه دانشی^۱ را می‌توان «همه دانستنی‌های لازم برای تدریس مؤثر یک موضوع درسی در پایه‌های مختلف تحصیلی» تعریف کرد. نبود اجماع بین متخصصان درباره پایه دانشی برای تدریس، ظهور انواع دسته‌بندی‌ها را سبب شده است. بنابر اظهار بسیاری از متخصصان، یکی از متداول‌ترین دسته‌بندی‌ها از پایه دانشی که در برنامه‌های تربیت‌معلم به کار گرفته شده متعلق به لی‌شولمن^۲ است. از نظر شولمن، پایه دانشی برای تدریس شامل هفت مقوله است: «دانش محتوایی^۳»، «دانش تعلیم و تربیتی عام^۴»، «دانش محتوایی تعلیم و تربیتی^۵»، «دانش برنامه درسی^۶»، «دانش درباره بافت‌های آموزشی^۷»، «دانش درباره یادگیرندگان و خصوصیات آن‌ها^۸»، و «دانش درباره اهداف آموزشی^۹».

دانش محتوایی؛ «دانش درباره موضوعی است که تدریس می‌شود». تربیت‌بدنی موضوعی درسی است که در مدارس تدریس می‌شود

پایه دانشی و سطوح آن برای تدریس درس تربیت‌بدنی

مترجم: دکتر جواد آزمون

استادیار دانشگاه تربیت‌دبیر شهید رجایی

و بنابراین، دانش این موضوع درسی باید به فردی که داوطلب تدریس آن است منتقل شود. به عبارت دیگر، انتظار می‌رود که معلم تربیت‌بدنی دانش محتوایی درس خود را بداند. البته این دانستن سطوحی دارد که در ادامه به آن‌ها نیز اشاره خواهد شد. آمادگی جسمانی، حرکات و مهارت‌های بنیادی، مهارت‌های ورزشی، وضعیت‌های صحیح بدنی، بهداشت و ایمنی در فعالیت‌های جسمانی و ورزشی، و تغذیه ورزشی مهم‌ترین عناصر محتوایی درس تربیت‌بدنی محسوب می‌شوند.

دانش تعلیم و تربیتی عام؛ «دانش درباره روش‌های تدریس مناسب برای همه موضوعات و موقعیت‌هاست.» با عنایت به اینکه احتمالاً به تعداد معلمان، روش تدریس وجود دارد، امروزه در موضوع درسی تربیت‌بدنی، به دلیل شرایط خاصش، گرایش به برنامه‌ریزی و تدریس مبتنی بر الگو جایگاه خاصی یافته است. صرف‌نظر از به‌کارگیری روش تدریس و با الگو، معلم تربیت‌بدنی بایستی روش‌ها و الگوهای تدریس در موقعیت‌های مختلف را بداند و به مدد آن‌ها دانش محتوایی درس خود را به‌طور اثربخش به دانش‌آموزانش منتقل کند. انواع روش‌های تدریس معلم و دانش‌آموز محور در کنار الگوهای آموزشی مستقیم، تعلیم و تربیت ورزشی، تلفیق، نظام آموزش شخصی سازی شده، یادگیری مشارکتی، تدریس از طریق همتا، تدریس از طریق پرس‌وجو، بازی‌های ورزشی تاکتیکی، و تدریس مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی بخشی از دانش تعلیم و تربیتی عام مورد نیاز معلمان تربیت‌بدنی برای تدریس دانش آن‌ها مجهز شوند.

دانش محتوایی تعلیم و تربیتی یا دانش تعلیم و تربیتی خاص، «دانش درباره چگونگی تدریس یک موضوع یا درس به گروه‌های ویژه‌ای از دانش‌آموزان در یک بافت خاص است.» درس تربیت‌بدنی در موقعیت‌ها و شرایط متفاوت با سایر دروس به دانش‌آموزانی با توانایی‌ها و تفاوت‌های جسمانی تدریس می‌شود. وجود دانش‌آموزی با محدودیت حرکتی برای یک معلم ریاضی مسئله یا مشکلی ایجاد نمی‌کند اما برای معلم تربیت‌بدنی دانشی مضاعف را می‌طلبد. او باید متناسب با سطح توانایی و مهارت دانش‌آموزان و امکانات و فضای موجود دانش محتوایی درس تربیت‌بدنی را تدریس کند و این

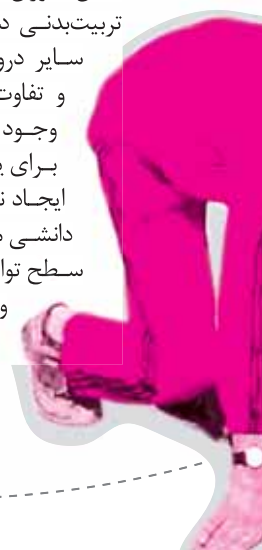
مهم در گرو بهره‌مندی وی از دانش تعلیم و تربیتی خاص است.

دانش برنامه درسی؛ «دانش درباره محتوا و برنامه‌های متناسب با مراحل رشدی در هر پایه تحصیلی است.» معلم تربیت‌بدنی ممکن است در یک سال تحصیلی در دو دوره تحصیلی و در پایه‌های مختلف موظف به تدریس درس تربیت‌بدنی شود. پس باید بداند که دانش محتوایی درس خود را با بهره‌گیری از دانش تعلیم و تربیتی عام و خاص برای هر گروه از دانش‌آموزان برنامه‌ریزی و اجرا نماید. دانش برنامه درسی به معلم کمک می‌کند تا محتوای دانشی درس تربیت‌بدنی را متناسب با مراحل رشدی برنامه‌ریزی و به دانش‌آموزان هدف تدریس کند.

دانش درباره بافت‌های آموزشی؛ «دانش درباره تأثیر بافت در آموزش است.» بافت مجموعه‌ای از همه عوامل‌هایی است که می‌توانند چستی و چگونگی یاددهی و یادگیری محتوای یک برنامه را تحت تأثیر قرار دهند. بیشتر این عوامل ثابت و خارج از کنترل معلم‌اند و وی گاه قدرتی برای تغییر بافت ندارد و مجبور به برنامه‌ریزی و اجرای درس در شرایط موجود است. موقعیت مکانی مدرسه، ویژگی‌های مردم شناختی دانش‌آموزان، مدیریت، و کارکنان مدرسه از جمله عامل‌های بافتی مهم‌اند. دانش محتوایی متنوع درس تربیت‌بدنی در کنار عامل‌های بافتی تأثیرگذار، معلم تربیت‌بدنی را ملزم و نیازمند به کسب دانش درباره بافت‌های آموزشی می‌کند. بدون توجه به این عامل، برنامه‌ریزی درس و اجرای آن عملاً امکان‌پذیر نیست.

دانش درباره یادگیرندگان و خصوصیاتشان؛ «دانش درباره یادگیری افراد به منظور کاربرد آن در تدریس است.» در یک کلاس درس تربیت‌بدنی، حداقل چند دسته دانش‌آموز قابل تصور است: دانش‌آموزان گریزان^۱ [از یادگیری]، در مقابل شرکت‌کننده^{۱۱} [در یادگیری]؛ دانش‌آموزان رقابت‌جو^{۱۲} در مقابل یاریگر^{۱۳}؛ و دانش‌آموزان وابسته^{۱۴} نسبت به جریان‌های کلاس در مقابل مستقل^{۱۵}. معلم تربیت‌بدنی برای تدریس اثربخش در برنامه‌ریزی حداقل با یک ماتریس چندوجهی از دانش محتوایی، بافت و خصوصیات یادگیرندگان مواجه است. او نمی‌تواند برای تدریس یک محتوای دانشی واحد از درس تربیت‌بدنی به دانش‌آموزان گریزان، رقابت‌جو و وابسته همانند تدریس به دانش‌آموزان شرکت‌کننده

**تربیت‌بدنی
موضوعی درسی
است که در مدارس
تدریس می‌شود و
بنابراین، دانش این
موضوع درسی باید
به فردی که داوطلب
تدریس آن است
منتقل شود**

وی اجازه می‌دهد تا آن اعمال را به بسیاری از زمان‌ها و موقعیت‌ها تعمیم دهد و قبل از اینکه عملی را «انجام دهد»، «دلیل آن را بدانند».

ویژگی‌های معلمان متخصص تربیت بدنی

بحث و جدل فراوانی درباره آنچه معلم تربیت‌بدنی لازم است بداند و انجام دهد تا به یک متخصص حرفه‌ای تبدیل شود، درگرفته است. اگرچه مقولات هفت‌گانه شولمن درباره پایه دانشی معلم در بحث‌های مربوط به دانش لازم برای معلمان بسیار مفید بوده است، نمی‌تواند به تشخیص معلمان متخصص و غیرمتخصص مدارس کمک کند. برخی از این محدودیت‌ها ناشی از تشخیص این نکته است که تدریس خوب (و تخصصی) قویا مبتنی بر بافت است و شامل تعامل پیچیده بین دانش بیانی، دانش عملی، مکان آموزش، و شخص یادگیرنده می‌شود. بنابراین، معلم نه تنها باید همه انواع دانش‌هایی را که ذکر شد، داشته باشد بلکه باید نحوه تطبیق و کاربرد این دانش‌ها را در مدارس خاص، برنامه‌های خاص، و کلاس‌های خاص بداند. با کمی تأمل به یاد می‌آورد که این دانش «دانش مشروط» نام دارد. منراس و تمپلتون^{۱۹} (۱۹۹۷) شش ویژگی برای معلمان متخصص تربیت‌بدنی برشمرده‌اند: (۱) به‌طور صحیح و کامل برنامه‌ریزی می‌کنند؛ (۲) بر عملکرد انفرادی دانش‌آموز متمرکز می‌شوند؛ (۳) رفتارهای خودبه‌خودی [نه ساختگی و تصنعی] را رشد می‌دهند؛ (۴) به‌طور خلاقانه بازخورد می‌دهند؛ (۵) بر ماده درسی خود تسلط دارند؛ و (۶) از شیوه‌های تأملی-انعکاسی استفاده می‌کنند. همه قسمت‌های پایه دانشی که در این مقاله مورد توجه قرار گرفتند در یک یا بیش از یکی از این شش ویژگی متجلی می‌شوند، و باید به دقت و با توجه به خصوصیات هر موقعیت، با دانش عملی و بیانی ترکیب شوند.

ختم کلام

این مقاله خلاصه منتخبی از موضوع پایه دانشی مورد نیاز معلمان تربیت‌بدنی از کتاب «الگوهای آموزشی در تربیت‌بدنی»، ترجمه نگارنده و همکاران، بود. به علاقه‌مندان توصیه می‌شود برای کسب اطلاع از برخی موضوعات دانشی روز مربوط به درس تربیت‌بدنی به منبع مورد اشاره، که در سال ۱۳۹۴ توسط انتشارات سمت به چاپ رسیده است، مراجعه نمایند.

در یادگیری، پارایگر و مستقل برنامه‌ریزی و عمل کند. انصافاً، بدون دانش درباره یادگیرندگان امکان تدریس اثربخش وجود ندارد و این فقط نمونه کوچکی از سختی کار معلمان تربیت‌بدنی است و ضرورت بهره‌مندی آنان از دانش درباره یادگیرندگان را توجیه می‌کند.

دانش درباره اهداف آموزشی؛ «دانش درباره اهداف، مقاصد و ساختار نظام آموزشی است.» معلمی که به این دانش مسلح و مجهز نباشد، مثل شخصی است که بدون منظور خاص و هر گونه نشانی در مسیری به سوی ناکجا آباد ره می‌سپارد. شرط لازم در برنامه‌ریزی درس تربیت‌بدنی، شناخت جایگاه این درس در نظام تعلیم و تربیت و اهداف آن در دوره‌ها و پایه‌های مختلف تحصیلی است. در سایه و نتیجه تدوین اهداف، محتوا معنا پیدا می‌کند. بدون اطلاع و بهره‌مندی از اهداف بهره‌مندی از بالاترین دانش محتوایی به مثابه سفر در شرایطی است که قصد سفر و مقصد مشخص نیست و این یعنی اتلاف سرمایه، وقت و عمر.

نکته حائز اهمیت و تکمیلی این است که در هر مقوله، معلمان به سه سطح مختلف از دانش نیاز دارند؛ دانش بیانی^{۱۶}، دانش عملی^{۱۷}، و دانش مشروط^{۱۸}. دانش بیانی دانشی است که معلم می‌تواند آن را به‌طور کلامی یا نوشتاری بیان کند. این دانش شامل آگاهی معلم از بسیاری نکته‌ها برای آموزش مؤثر تربیت‌بدنی است. مثلاً دانستن مقررات ورزش‌های تیمی و انفرادی. دانش عملی دانشی است که معلم می‌تواند آن را عملاً قبل، حین آموزش و پس از آن به کار گیرد. معلم با استفاده از دانش عملی می‌تواند دانش بیانی را به شیوه‌هایی اجرا کند که موجب تسهیل مدیریت کلاس و یادگیری دانش‌آموز می‌شوند؛ مثلاً توانایی آموزش صحیح مقررات به عنوان بخشی از ارائه تکلیف. دانش مشروط معلم را آگاه می‌کند که در چه زمان و به چه علت باید در یک بافت خاص و در برهه‌ای خاص، تصمیمات ویژه‌ای اتخاذ کند؛ مثلاً استفاده از کلمات و اصطلاحات متفاوت برای پایه چهارم و دهم. هر سه نوع دانش قویا به یکدیگر بستگی دارند؛ دانش بیانی پیش‌نیاز دانش عملی است؛ بدین معنی که هر فرد نخست باید پایه دانشی درباره یاددهی و یادگیری داشته باشد تا بتواند آن را عملی سازد. وقتی معلمی می‌تواند دانشی را در یک زمان یا در یک موقعیت عملی سازد، دانش مشروط به

وقتی معلمی می‌تواند دانشی را در یک زمان یا در یک موقعیت عملی سازد، دانش مشروط به وی اجازه می‌دهد تا آن اعمال را به بسیاری از زمان‌ها و موقعیت‌ها تعمیم دهد و قبل از اینکه عملی را «انجام دهد»، «دلیل آن را بداند»

پی‌نوشت‌ها

1. knowledge Base
2. lee Shulman
3. Content Knowledge
4. General Pedagogical Knowledge
5. Pedagogical Content knowledge
6. Curriculum Knowledge
7. Knowledge of Educational Contexts
8. Knowledge of Learners and their Characteristics
9. Knowledge of Educational Goals
10. avoidant
11. participant
12. competitive
13. collaborative
14. dependent
15. independent
16. declarative knowledge
17. procedural knowledge
18. conditional knowledge
19. Manross & Templeton

منبع

۱. رضوانی اصل، رضوان؛ آزمون، جواد؛ رفیعی دبیدی، وحید؛ محمدپور، محبوبه. (۱۳۹۴). «الگوهای آموزشی در تربیت‌بدنی»؛ تهران: انتشارات سمت.